

ПРОБЛЕМИ И ДИЛЕМИ НА ПРЕПОДАВАНЕТО НА ГЛОБАЛНОТО ЗНАНИЕ ЗА СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ

Професор Румен Вълчев

PROBLEMS AND DILEMMAS OF TEACHING GLOBAL EDUCATION

Анотация: Докладът разглежда възникващите проблеми, произтичащи от глобалния характер на знанията в новата предметна област „глобално образование“, и свързани с начините на конструиране на учебните програми и с методите и дилемите за преподаване.

Ключови думи: Знание, Глобално образование, Теории за глобализацията, Глобални проблеми, Методи на преподаване

Annotation: The article explores the problems arising from the global character of knowledge in the new subject field „Global Education” and the required new way of knowledge construction and methods and dilemmas of teaching.

Keywords: Knowledge, Global Education, Theories of Globalization, Global problems, Teaching methods

Обществото на знанието е глобално учещо се общество, в глобалния свят всички са учещи, а притежаваното знание и компетенции са универсалният, глобален език на съвременното общество.

Глобализацията и всеобщността на знанието поставят по новому въпроси като тези за характера, за развитието на обвързващия човечеството процес на модерното знание, за неговата целесъобразност, за рисковете и ползите от знанието, за смисъла на човешкото съществуване в света на знанието, за това как да бъде подготвен младият човек за живот в обществото на знанието и как да усвои същественото, необходимото от знанието; как лавинообразното, несъразмерно нарастване на знанието да бъде обхванато от училищните програми; как да бъде изградена връзката между знанието и обществото, между знанието и отделната личност, как образованието да бъде ефективен посредник в този процес, как да бъде установена връзка между знанието и практиката?

Всички тези въпроси са от изключително значение за осъществяването на глобалното образование – как да усвояваме все повечето знания, необходими за разбиране на света, как да се справяме с потоците информация за света, как да осъществяваме своето личностно и професионално развитие на основата на придобитите знания и компетенции или как процесът на учене да бъде превърнат в процес, който подготвя младия човек за успешен живот в глобалния свят.

Днес образованието е преди всичко е процес на предаване на знания, частични, откъснати от контекста и от практиката, без перспектива, без обвързване с ценности. Неутралното знание, планините от знания обременяват учещия се и често не носят смисъл, нямат значение. Такива са и учебните програми, „основани върху преподава-

нето и на предметното деление, чиято главна цел е усвояване на съдържание, които се характеризират с ригидна структура и разпределение на времето, изключително централизирани и, обслужващи запомнянето и възпроизвеждането на знанието, предпоставящи конформизма на учещите и еднообразието на процеса на обучение и учене“ (1)

Глобалното образование, което се утвърждава като нова предметна област, може да се превърне в една от основите на съвременното образование. Все повече социализацията на младия човек е с цел добър живот в глобален, взаимозависим свят и как да се постигне тази цел е едно от главните предизвикателства за образованието. Цел на глобалното образование е изграждането на чувствителност и на разбиране за света, за неговото развитие и проблеми, изграждането на чувство за принадлежност към този свят, за съпричастност с хората, за нашата взаимна зависимост от глобалните проблеми и от глобалните рискове, които влияят върху живота и за необходимостта за изграждането на активна позиция за решаването на тези проблеми, като се предполага, че в този процес се развива глобално съзнание, изгражда глобална чувствителност и се формира идентичност за общородова принадлежност. Друга характеристика на глобалното образование, и в това е неговият нов, активен характер, е темата за човека в този свят, за неговите действия, умения, начин на живот, но и за неговата отговорност за този свят, за изграждането на активни нагласи, които да го правят като част от промяната (по изреча на Махатма Ганди).

То може да бъде само образование даващо холистично знание (каквото е необходимо, за да се разбере светът) и в този смисъл обединява различни предметни области. То е образование за глобалните проблеми и за техните измерения не само в глобалния свят, но и в рамките на обществото, на общността, в която живее младият човек. Същевременно то е образование, което помага да се усвои компетентността за конструиране на собствения свят и за участие в конструирането на света около нас заедно с другите; за придобиване на компетенции за участие в създаването на нов тип социална среда – основана на повече справедливост в разпределението на ресурсите и на богатата, където се търси взаимно удовлетворяване, а не противопоставяне на интересите, където екологичните интереси имат приоритет, където повече се постига с с по-малко ресурси и средства, където отделният човек е с увеличаващ се контрол върху живота си и върху средата.

Образованието дава все повече възможности за активно участие на учещия като се основава на проектни дейности и го подготвя за активно гражданство. Образованието се стреми не само да обвърже в цяло различни области на знанието, но и да отвори границата между учене и практика като се отваря към изследване на проблемите на всекидневното, на общността, на света. Това отворено образование представлява нов проект за превръщане на младите хора в ефективни граждани на общността и на света, но и образование, което дава възможност всеки да гради своя жизнен проект.

Изучаването и усвояването на важни обяснителни схеми за съвременния глобален свят и хората са част от глобалното образование – психология (теория на потребностите, идентичност); право (права, отговорности, закони); история (събития и форми на съществуване на общностите, традиции, приемственост, протичащи социални промени); етика (глобални ценности, социална справедливост); социология (форми на взаимодействие групите и общностите и на съвместен живот, начини на осъществяване на социални промени); философия (познаваемост на света, жизненни перспективи, включеност в света, отговорност); икономика (ресурси, конкуренция, монополи, икономически проблеми – бедност); екология (светът като екологична система); биология (здравето като универсална ценност) – всяка предметна област има глобално измерение.

Съдържанието на глобалното образование свързва проблемите от микроконтекста с глобалните проблеми и се движи от близката действителност (семейство, съседство, училище, селище), към средната реалност (район, държава) и към далечната реалност (глобален свят). Затова глобалното образование е различно в различните общности, защото то се гради на обвързване на микро с макро контекста, и всяка страна, всеки регион ще има развива свое локално виждане на това как се отразяват глобалните проблеми върху живота и сигурно ще изследва и концептуализира глобалните проблеми по свой начин.

Глобалното образование е за създаване на общности от учещи се и създаване на глобална общност от учещи се. Границите на съвместното учене се разширяват. Разширяват се общностите, разширяват се областите на учене. Всички сме поставени в ролята на учещи се, доколкото и учителите нямат достатъчно познания, а ученето за света в развитие, а не ученето на крайни истини и факти за света, става определящ процес.

Не на последно място новото образование е образование за бъдещето, което преодолява фокуса към миналото, индустриализма, националната държава и е обърнато към бъдещето, към глобалния свят, към новите форми на знание, към новите начини за организиране на знанието, както и новите начини за обучение и учене. За това е необходимо и нова образователна парадигма, в основата на която са „нови учебни програми, основаващи се върху резултатите от ученето и върху учещите се, изискващи за осъществяването си широки области на учене и междупрограмни подходи, основани върху компетенциите, характеризиращи се с гъвкава структура и времево разпределение, предпоставящи развитието на интелектуални умения от висок порядък наред с развитието на социални, емоционални, технологични, артистични, практически и др. умения, даващи предимство на участническия подход и свързващи теорията с практиката и с решаването на проблеми, проповядващи индивидуализация на ученето“ (2)

Немският модел на глобално образование предлага 20 тематични области, които да влязат в учебните програми: „разнообразие на култури, ценности, условия на живот; глобализация на религиозните и етически водещи принципи; история на глобализацията: от колониализма до глобалното село; стоки от цял свят. Продукция, търговия и потребление; храни и селско стопанство; болести и здраве; образование; глобализирани дейности на свободното време; защита и използване на природните ресурси и производство на енергия; перспективи и опасности на технологическия прогрес; глобални промени в околната среда; мобилност, градско развитие и трафик; глобализация на икономиката и на труда; демографски структури и развития; бедност и социална сигурност; мир и конфликт; миграция и интеграция; политическа власт, демокрация и права на човека / добро управление/; развитие на сътрудничеството и на институциите; глобално управление – световен ред.“ (3)

Изброявам тези глобални теми и проблеми на съвременния свят, за да си дадем сметка, че нещо подобно за осъществяване е невъзможно в рамките на системата на традиционно образование. Нека си представим само купищата от знания, планините от факти, информацията, която трябва да идва отвсякъде, за да бъде направен опит ученикът да покрие стандартите за знания! Явно е, че идеята за глобално образование изисква и нов подход, възможна е да се осъществи само в рамките на новата образователна парадигма.

В тази ситуация въпросът е как да се учим в този свят на знанието? Как чрез образованието да открием нови възможности за придобиване на знание и самопознанието? Възможно ли е днес опростяване на случващото се в света и в самите нас? Възможно ли е вникване в собствения ни свят и в света на другия? Възможно ли е познаване на социалните действия или на глобалните процеси на света като цяло?

„Силата на образованието за обществени науки е във възможността учениците да развият устойчиво разбиране в ключовите съдържателни области на гражданско образование, икономика, география, история и да им осигурят готовност и желание да приемат отговорностите на гражданина. Ученето и обучението по обществените науки са силни, когато са значими, интегративни, основани на ценности, предизвикващи и активни“⁴. (4)

На практика това описание на ролята на социалното образование е и отговор какво трябва да бъде то в обществото на безпрецедентно увеличаващото се и господстващо знание.

Глобално образование – проблеми и дилеми на преподаването

Глобалното образование е проблематично, не само защото е нова област, където няма установени правила на изграждане на учебни програми, модели на обучение и учене, така важни в традиционното образование. То е проблематично поради своя предмет. Глобализиращият се свят в различните му измерения е свят, за който не съществуват общоприети обяснения и схеми или съгласие какво представлява, и за който рядко се правят опити за концептуализирането му.

Глобалността на предмета е проблем и за глобалния учител и за учещия се. Учителят не може да се справи с океана на знанията, с многобройните теории за развитието на отделни области и за решаване на проблеми на света, нито да следи ключовите развития в глобалния свят. Опростяването, стереотипното, идеологическо възприемане и предаване на света е възможен отговор. Друга възможност е учителят да пренебрегва теоретичните схеми и модела на абстрактно разбиране на развитието на света и протичащите процеси, а да се опитва да е съсредоточава върху предаването и изучаването на глобални проблеми (бедност, замърсяване) на различни равнища (глобално, национално, местно).

Младите хора не притежават достатъчно опит, за да могат сами да градят своята визия на глобалния свят, не притежават и достатъчно знания за да могат сами да развият собствени карти на ума. Те се нуждаят от помощ, от обяснителни схеми, за да концептуализират своя опит. Новото е, че първо те се включват активно в този процес, разширяват знанията си чрез участие, проектни дейности, обсъждания, моделирания на развития, ценностно изясняване. Те изучават и използват в процеса на учене за глобалния свят и такива общи концепции като правата на човека, демократичния обществен ред. Тези концепции ги насочват, служат като ориентир сред хаоса на глобализиращия се свят, дават им възможност да оценяват развития и процеси, както и да оценяват своите активни форми на учене, като например проектни дейности.

Схемите на представяне на света в училище са по необходимост твърде опростени, а когато са поднесени по стария метод на обучение предпоставят по-скоро индоктриниране. Младият ум може да падне в плен на леви популистки модели за обяснение и решаване на проблемите на света. Те са по-разработени, по-опростени, носят като че ли бързи решения, основани на справедливостта и защитата правата на човека.

Позицията на глобалния учител е трудна за отстояване. **Той може да допуска ограничеността на знанието си, след като и водещите учени признават ограничеността на своите знания и на валидността на разработените от тях теории.** Признаването на незнание или на недостатъчно знание води и до приемане и предаване на опростени схеми за света или проблемите му, но същевременно и до обратното – до невъзможността да се произнесат или да се защитават крайни тези (всяка теория, обясняваща и предпоставяща решения на даден глобален проблем може да бъде оспорена). Част от информацията е прекалено много и объркваща, част – недостъпна, а учителят

със своите възможности и налични ресурси няма време за задълбочени изследвания и самообразование. Същевременно той не може напълно да се доверява на интерпретациите на информацията за актуалните развития в света, тъй като в повечето случаи те са по-скоро предубедени и идеологизирани.

Глобално измерение – връзка във време, пространство, важни проблеми. Друг важен въпрос е – Как да познаваме съвременния свят – чрез предизвикателствата за развитието му или чрез изучаване на структурите му? Доколкото няма цялостна теория за съвременния свят, по-оправдано изглежда изучаването му чрез изследване на ключовите предизвикателства и проблеми, в търсенето на тяхната връзка във времето, както и в описание на глобалното проблемно пространство или в съставянето на карта на разпространението и на проявлението на глобалните проблеми.

За глобализацията е историческият подход е важен, защото показва изплитането на мрежата на планетарни отношения и зависимости и оформянето на света като цяло. Учителят трябва да умее да разграничава националната история в рамките на глобализацията се свят. Глобалната история по-добре очертава развитието на света, еволюцията на идеите, на развитието на човека (на потенциала, правата, отговорностите му). Глобалният исторически фокус помага да разберем противоречивото и бременно с толкова развития настояще, да разпознаем света около нас и да изследваме пътищата на промяната.

Под повърхността на проблемите? Да се обобщат в някакъв списък глобалните проблеми е относително лесно. Те са толкова много и са доста обговорени и прочувани. Трудното за глобалния учител е слизането под повърхността – анализът на проблемите, търсенето на връзки между тях, на пораждащите фактори и на това какво ще стане в бъдеще, показване на цялостната картина, породена от преплитането на проблемите. Освен това всеки проблем е сам по себе си океан от отношения, развития, обвързаности, а от учителя се очакват опростени представяния на проблемите, за да бъдат разбрани от учениците.

Живеем в света на промените, но промяната е преди всичко плашеща. Глобалният учител е за промяната и големият парадокс в дейността му е, че като такъв трябва да има визия за необходимите промени, които трудно може да се каже как и под каква форма ще се случат. Образованието като програма не само за разбиране, но и за подобряване на света води бързо до нормативно, предписващо обучение.

Ангажирането. Самата вяра в или проповядването на промяната (неизбежна, рационално обоснована, но и често плашеща) изисква и ангажираност. Ангажираността може да се изразява в посвещаването на проблемите, в тяхното съвместно представяне, но и може да се състои в практическа ангажираност в правенето на публични политики, в участие в акции на сътрудничество и солидарност. Ангажираността може да се изразява в съзнателна проектна дейност за учене на живо как учещите да се отнасят, да разбират и да променят този свят.

Проблеми на собствена култура. Глобалното образование е учене за други светове и култури. Без да е наясно за собствената културна определеност, трудно учителят ще учи за света и още по-трудно ще преподава. Трудът, съпровождащ постигането на межкултурни сравнения, усилието и необходимостта да погледнеш критически и отстрани на своята култура и на своята личност и съдба като продукт на тази култура е част от нелеката съдба на глобалния учител.

Европейско мислене. Друга трудност за глобалния учител е преодоляването на евроцентризма в глобалното образование. Лесно е да се обяви глобалният учител да не е евроцентрик в мисленето си. Въпросът е дали има друга визия за развитието на света и за проблемите му, достатъчно убедителна за жителя на Европа?

Справяне със свръхтовар. Глобалното образование е и процес, при който учителят трябва да се справя със свръхтовар – товарът на знанието, товарът на другите култури, обичаи, видове мислене, товарът на исканията и нагласите на освободените и живеещи в по-глобален свят ученици, товарът на приемане и на поддържане на промяната, товарът да отхвърлиш ключови неща от своето виждане за света и за другите и за собствената си личност, товарът на изискваната ангажираност и социална активност, товарът на социалната несправедливост и на неосъществените права на човека. Всички тези изисквания, често и противоречиви, влияят върху личността на учителя, карат го постоянно да бъде в ролята на учещ се, да променя постоянно учебните програми, да променя начините на поведение, правят от преподаването по глобално образование динамична и изискваща дейност.

Как да учим за света като цяло и да обединяваме младите хора с посланието за бъдещето, когато същият този свят и бъдеще са неясни, често описвани като мрачни, опасни, застрашаващи оцеляването ни. И как това може да стане в контекста на страни като България, където се проявяват с острота всички проблеми, поставени в Целите на хилядолетието за развитие(бедност, екологични заплахи, дискриминация и неравенство, заплахи за здравето)? Един от пътищата е младите хора да могат да идентифицират глобалните проблеми като заплахи за развитието на личността им, а не като абстракции на световното развитие. Глобалният учител търси за обсъждане и анализ конкретни ключови за човешката съдба ситуации, рискови или опасни като глад, смърт, болести, нарушаване на основни права и свободи. Ситуации, в които младият човек поставя себе си и своите потребности и интереси, са със сигурност подобни на безброй лични ситуации в глобалния свят. Така се създава интерес, така се поражда съчувствие, така се гради глобална идентичност и желание за оказване на подкрепа или поне солидарност, ако човек се окаже на по-можещата, с повече ресурси страна на света.

Голямата цел и трудност за глобалния учител е да представи развитието не само като преодоляване на глобални проблеми, а като глобални политики за решаването на тези проблеми. Така както решаването на проблем с проект води до формулиране на конкретна политика, осъществяването на която зависи от членовете на местната общност, така и глобалният проблем зависи от създаването и осъществяването на глобална политика. Представянето и изучаването на публични политики се превръща в ключов момент от глобалното образование.

Ученето за глобалния свят е нетрайно и непълно без рефлексия. Новите знания, необичайният мащаб за разбиране на общността, малкият социален опит на участниците, сложността на проблемите, липсата на ясни и убедителни отговори на въпросите изискват повече рефлексия откъдето и да е другаде. Така че, премислянето, рефлексията е необходимо за правилния дизайн на нашите действия за промяна – в рамките на малкия училищен проект, за решаването на проблем на местната общност, на проблеми между две държави или проблем, обхванали целия свят.

Бележки:

1. Dakmara Georgesku, Curriculum and Skills in a Knowledge Society. Presentation to the International Conference on Curriculum Reform, Istanbul, 2005.
2. Dakmara Georgesku, Curriculum and Skills in a Knowledge Society. Presentation to the International Conference on Curriculum Reform, Istanbul, 2005.
3. A Cross Curricular Framework for Global Development Education. Federal Ministry of Economic Co-operation and Development, p.10, 2012.
4. A Position of National Council for Social Studies. In www.ncse.com